

WALTER DEHIO

ERHARD DEHIO

SUURETTEVÕTJA JA POLIITIKUNA
VANAS HANSALINNAS TALLINNAS

Tõlkinud Hanna Miller

Originaali tiitel:

Walter Dehio

Erhard Dehio. Lebensbild eines baltischen Hanseaten 1855–1940

Eugen Salzer-Verlag Heilbronn

Toimetanud Ivika Arumäe

Konsultant Andres Adamson

Keeletoimetanud Piret Ruustal

Kujundanud Kaspar Ehlvest

Küljendanud Erje Hakman

Esikaanel: Tallinna raekoda. Mahtra Talurahvamuuseum

© Eugen Salzer-Verlag Heilbronn, 1970

© Tõlge eesti keelde Hanna Miller ja kirjastus Argo, 2021

Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee

ISBN 978-9949-688-44-9

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Minu lastele Brittale, Erhardile ja Alexandrile

*Teile, jumalad, kuulub kaupmees.
Kaupu läheb ta otsima, kuid tema laevaga seob end hea.*

FRIEDRICH SCHILLER, „KAUPMEES“

SISUKORD

Eessõna.....	11
Noorusaeg Tallinnas.....	13
Dehiodi suguvõsa päritolu. Gottorpi gloobus	15
Tartu ülikool ja baltlaskond	19
Kooliaeg ja elukutsevalik.....	21
Õpi- ja rännuaastad kodumaast eemal	27
Kaupmeheõpingud Bremenis 1873–1875	27
Esimesed tööaastad Londonis 1876–1879.....	35
Firma asutamine Tallinnas.....	38
Eestimaajandus enne sajandivahetust.....	40
Sisekaubandus kodumaise toodanguga.....	40
Koloniaalkaupade ja tööstustoodete sissevedu	41
Balti raudtee rajamine	42
Tallinna kaubandusettevõtted.....	45
Pangandus Tallinnas.....	53
Tööstus Eestimaal.....	57
Iseseisva ettevõtjana Tallinnas	72
Perekonna loomine	72
Tegevus laevamaaklerina.....	73
Saatuselöögid	78
Viljaeksport	79
Teine abielu ja majaehitus Pirita-Kosel.....	86
Ärisidemete arendamine	88
Tallinna väliskaubandus sajandivahetusel	91
Vene-Jaapani sõda ja 1905. aasta Vene revolutsioon	93
Erialased auametid	99
Tallinna gildid.....	100
Tallinna Börsikomitee	101
Riigipanga diskontokomitee	102
Eestimaajastatuse Krediidühistu.....	103
Muud auametid.....	104
Suhted Vene võimukandjatega	105
Seltskonnaelu. Seltsid, ühingud ja klubid.....	109
Suhted eestlastega	113

Lühike rahuaeg 1905–1914.....	115
Firma 30. juubel.....	119
Valus kaotus	120
Ühe ajastu lõpp	123
Esimene maailmasõda	125
Kevadine välisreis	125
Briti eskaader Tallinna lähel	126
Sõja puhkemine	128
Seisak viljaekspordis.....	130
Baltlaste südametunnistuse konflikt.....	131
Soome – „aken Euroopasse“	135
1917. aasta Vene revolutsioon	138
Baltisakslaste poliitiline tegevus.....	143
Saksamaa sõjalised eesmärgid Baltikumis	145
1918. aasta Saksa aeg Eestis	148
Sakslaste sissemarsi eelõhtul	148
Saksa väed Tallinnas. Erhard Dehiost saab linnapea.....	151
Soome vabadussõda	161
Balti maanõukogu liikmena Saksamaa peakorteris.....	163
Lootused ja pettumused	169
Saksamaa kokkuvarisemine ja Eesti Vabariik	178
Riia kaudu Saksamaale	181
Alaliselt Lübeckisse elama.....	186
Artiklid majandusteemadel.	
Kaastööd ajalehele Hamburger Nachrichten	188
Kaheksakümnes sünnipäev 1935. aastal.....	193
Baltlaste ümberasumine Teise maailmasõja eel	195
12. juuli 1940	199
Koostaja järelsõna.....	202
Kasutatud kirjanduse loetelu	203
Illustratsioonide allikad	205
Isikunimede register.....	207

EESSÕNA

Baltisakslastega seoses läheb meie mõte tavaliselt kohe mõisatele ning kohalikele rüütelkondadele ja nende maaomavalitsusele, ehkki aadel moodustas siinsest sakslaskonnast vaid murdosa. Enamik eestisakslastest (ja veelgi suurem osa lätisakslastest) kuulus kodanikuseisusesse. Tõsi küll, suuremad linnad olid samasugune osa siinsest saksakeelsest ja -meelsest maariigist ning autonoomsest elukorraldusest kui rüütelkonnadki, ehkki otsuste tegemisse oli kaasatud ainult nende linnade ahtake ülakiht. Tõsi on seegi, et selle bürgerite ülakihi ja aadli vahesein – õigemini põrand või lagi, kuidas kellelegi – oli alati olnud auklik ja lõpuajadel juba üsna olematu. Sajandite jooksul lisandus sealtkaudu rüütelkondadesse aina kiirenevas tempos uusi perekondi – nimetagem vaid mõnda silmapaistvamat umbkaudses ajalises järgnevuses: Dückerid, Buddenbrockid, Rammid, Lantingshausenid, Baerid, Dellingshausenid, Glehnid, Wistinghausenid, zur Mühlenid, Gernetid, Dehnid, Girard de Soucantonid... Kodanikkonnas olid niisiis erinevad kihid, mis rajanesid päritolul, sidemetel ja rahal. Võim ja mõjuvõim oli ikka suurkaupmeeste, mitte tavaliste käsitöölise, tänavakauplejate, ametnike või haritlaste käes, näiteks Tallinna raad koopteeriski kuni Vene linnaseaduse Läänemereprovintsidest kehtima hakkamiseni (1889) endale ise uusi liikmeid üksnes Suurgildist, s.t peamiselt jõukama kaupmeeskonna seast.

Siiski langeb enamik baltisakslusest ja selle kultuurilisest, olmelisest, keelelisest jm mõjust eestlastele just linnade, nende kaubanduse, käsitöö, linnamajanduse, linnakultuuri, koolide, maitse, keelepruugi ja eluviisi arvele. Keelepiir jooksis põhiliselt kodanikkonna alumistes kihtides ja eestlaste sotsiaalse tõusuga käis käsikäes nende saksastumine, ent perioodi lõpul, kui eestlasi hakkas lisanduma aina rohkem ja kiiremini, ei saanud süsteem sellega enam hakkama ning liikumine kippus omandama vastupidist suunda. Sakslus hakkas linnades uppuma eestlusse ja Läti alal lätlusse, kuid ei suutnud ega tahtnudki sel rahvustunnete – saksa, eesti, läti, vene – tugevnemise ja teravnemise ajastul ning otse naabruses, peaaegu väga saksiku Riia taga alanud Saksamaa ühinemise ja suurriigiks saamise mõjul sellega leppida. Asi ei seisnenud baltisakslaste suure enamuse ehk linlaste jaoks niivõrd mingite seisuslike privileegide kaitses nagu rüütlimõisaomanike puhul, vaid ikka tõsimeelses enda paremaks, kõrgemaks pidamises. Paraku endiselt ka see parem ja kõrgem olemises, üksikisikuna küll kaugeltki mitte alati, kuid rahvusgrupina.

Selle raamatu peategelased, ebaselge päritoluga Dehiod (algse nimekujuga de Hio, mis tekitab eestlases muidugi sootuks teistsuguseid assotsiatsioone kui sakslases – olgu öeldud, et peale Eesti ja Soome leidub Hi(i)o-, Hiiu- vmt koha-

ja üldse mitte perekonnanimesid Euroopas ainult ühel Galicia rannikulõigul Hispaanias ja sedagi pigem oletuslikult; versioon Dehiole hollandi päritolust põhineb aga asjaolul, et sakslased nad algselt polnud, ja nime eesliitel *de*, mis mitteaadlike puhul sellal juba enam-vähem välistas pärinemise prantsuse kultuuriruumist, kuid jätab üles hollandi võimaluse, siiski üsna ebakindlal eeldusel, et kusagil seal oli olemas perekonna lähtekoht nimega Hio) tõusid Tallinna kodanikkonna tippu ja Vene (mitte Balti) aadlisse alles 19. sajandi teisel poolel. Suguvõsa varasemad põlvkonnad olid olnud peamiselt kullassepad, kuuludes nõnda küll Suurgildi, linna ülakihti laiemas mõttes.

Tegemist polnud sellest hoolimata tavapärase sotsiaalse tõusu ega nii-öelda keskmiste isiksustega. Dehiole suguvõsa 19. sajandi viimasel kolmandikul täisikka jõudnud põlvkond oli kõike muud kui keskpärane. Sellesse kuulusid nii Tallinna seni viimane sakslasest linnapea aastal 1918 – raamatu nimitegelane Erhard Arnold Julius Dehio – kui ka tema maailmas märksa tuntum vend, suur kunstiajaloolane Georg Gottfried Julius Dehio (kelle nime kandvad Saksa kultuuripreemia ja raamatuauhind asutati alles äsja, 21. sajandil) ning onupoeg, kuulus arstiteadlane ja saksakeelse Tartu ülikooli viimane rektor tolsamal 1918. aastal Karl Gottfried Constantin Dehio. Suguvõsa kuulus mitte linna vanasse eliiti, vaid pigem ühte ritta selliste perekondadega, kes oskasid ajastu vaimu ja võimalusi ära kasutada: Kochid, Rothermannid, Lutherid, Hoeppenerid...

Raamat, mille olete avanud, annab hea ettekujutuse sellest, millel rajanes baltisaksa linlaste elukorraldus ja majanduslik suutlikkus tsaariaja lõpul, mil varasemad seisuslikud eesõigused olid hakanud juba käest pudenema. Kaupmeheverd oli Erhard küll ainult emaliini pidi, kuid teda saatis märkimisväärtne edu alul eelkõige laevaprahtijana ja hiljem peamiselt Venemaalt toodud teravilja suureksportöörina. Mõlemad ametid eeldasid laiaulatuslikke sidemeid nii kohapeal kui ka kogu Läänemere ruumis ja kaugemalgi. Võib-olla selle samuti transiidil rajanenud hansakaubandusliku traditsiooni edasikandmise tõttu ongi küll Erhardi poja Walter Georg Erhard Dehio koostatud, kuid Erhardi enda märkmetel põhineva raamatu saksakeelse originaali (1970) alapealkirjaks „Ühe balti hanseaadi elupilt“ („Lebensbild eines baltischen Hanseaten“).

See viib meid jutu alguse juurde tagasi – just Hansast lähtunud oli meie ajaloole, kultuurile, lõppkokkuvõttes eestlaseks saamisele sellistena, nagu me oleme, palju suurem mõju kui mõisatel, mis olnuks küllap üsna samasugused ka siis, kui neis oleks kõneldud saksa keele asemel mingit muud keelt. Mündi teisel küljel on paraku see, et Hansa oma järeldemitega oli märksa koloniaalsem nähtus kui rüütelkonnad olidki, palju enam seotud Saksa emamaaga. Ka seda tunnetust on selles raamatus küllaga.

Ajaloodoktor Andres Adamson

NOORUSAEG TALLINNAS

Eestimaa pealinn Tallinn, mille 1219. aastal asutas Taani kuningas Valdemar, oli 1850. aastatel veel väike linn. Selle vaevalt rohkem kui 25 000 elanikust moodustasid napilt poole sakslased ning ülejäänud poole eestlased ja vähesed venelased. Kogu elanikkond mahtus ära seespool linnamüüre asuvasse vanalinna. Puumajadega eeslinnu toona veel polnud, kui välja arvata mõned hooned linnast itta suunduva Narva maantee ääres. Teiste teede ääres oli niinimetatud *Höfchen*’eid ehk suvemõisaid, mida Tallinna pered kasutasid üksnes suviti, arvukaid talupoode ja peatuspaiku, mitu kõrtsi ning sekka ka mõni maja aastaringseks elamiseks, seda eriti just Paldiski maantee ääres, aga ka Toompea eeslinnas, mis moodustas koos toomfoogti alluvuses oleva Toompeaga omaette haldusüksuse.¹

Tallinnas kehtis veel vana saksa seisuslik põhikord. Tegutsesid Suurgild, kuhu kuulusid kaupmehed, ning Toomgild ja Kanuti gild, mille liikmeteks olid „kõrgemad“ käsitöölised. Linna rae eesotsas olid bürgermeistrid, keda oli kokku kuni neli, nende hulgas vähemalt üks seadusi tundev õpetlane ja üks kaupmees. Raad ise koosnes Suurgildi liikmetest. Raad juhtis linna elu ja tegutses ka esimese astme kohtuna.

Toompeal vanas ümberehitatud ordulossis resideeris Venemaa kuberner ja rüütelkonna hoones, mis asus samuti Toompeal, paiknesid rüütelkondlik provintsiaalomavalitsus, meeskohtud – Eestimaa iga kreisi jaoks üks – ja ülemmaakohus. Sisuliselt oli Eestimaa sakslastest rüütlimõisaomanike aadli-vabariik keiserliku Venemaa kubeneri järelevalve all, viimane valiti 1710. aasta kapitulatsioonitingimuste kohaselt küll Eestimaa aadli seast.

Kõikide ametkondade ja kohtute asjaajamiskeeleks oli tollal veel saksa keel.

Sellises Tallinnas sündis Erhard Dehio 16. (28.) jaanuaril 1855. aastal saksa arsti, meditsiinidoktor Julius Dehio ja tema abikaasa Dorothea (sündinud Eggers) peres. Erhard oli nende kolmas laps, kellele järgnesid veel neli, nii et Erhardil oli kokku kaks venda ja neli õde. Erhardi sünd jäi aega, mil Inglismaa ja Prantsusmaa seisid Krimmi sõjas vastamisi Venemaaga. Tallinna ähvardas Soome lähel ristlev Inglise laevastik ning kohapealsed Vene väed valmistusid linna

¹ Siin ja edaspidi on lähtutud põhimõttest esitada Erhard Dehio mälestused algupärasel kujul. Loobutud on katsest neid praeguse aja teadmiste valguses täiendada. Tegemist on mälestustega 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi alguse kohta, kirja on need valdavalt pandud 1930. aastel, ja kui meie tänane tarkus lubaks nii mõndagi teisiti esitada, on siin antud sõnaõigus siiski Erhard Dehiole endale. – *Toim.*

Julius Dehio (1817–1893)

kaitsma laevade suurtükitle ja karde-
tud Inglise dessandi eest, mida aga
lõpuks ei toimunudki.

Erhard Dehio isa oli õppinud Tartu
ülikoolis meditsiini, seadnud sisse
arstipraksise Tallinnas, olnud suurema
osa oma elust tegev meditsiinikorral-
duses ning töötanud mõned aastad
kirurgina Tallinna sõjaväehospidalis.
See amet tõi talle Venemaa ametnike
hierarhias tegeliku riiginõuniku tiitli,
millega käis kaasas tõus Vene pärus-
aadli hulka.

Töö kõrvalt hospidalis leidis doktor
Dehio aega ulatuslikuks erapraksiseks.
Ta oli väga armastatud arst ning teenis
ära Tallinna saksa perekondade suure
usalduse ja austuse. Ise oli ta läbi
põdenud koolera ja seejärel ka tüüfuse
ning oli suutnud mõlemast raskest
haigusest õnnelikult jagu saada.

Erhard Dehio ema oli suurkaupmehe ja vabrikandi Georg Eggersi tütar. Tema
üks esiisasid oli saabunud Tallinnasse Lübeckist 1713. aastal. Baltimaade
sakslaskond kasvas 18. ja 19. sajandil veel pidevalt Saksamaalt saabunute arvel,
eriti tuli lisa kolmest Saksa hansalinnast ja Vestfaalist. Teisalt lahkus ikka ja jälle
baltlasi² Saksamaale ja seega võib rääkida elavast vastastikusest mõjust Saksa
emamaa ning tema vana Kirde-Euroopa koloonia vahel. Perekonnanimesid nagu

² Baltlaste all mõistetakse siin baltisakslasi ja nende mis tahes muud etnilist päritolu seisuse-
kaaslasi, kes olid sisse rännanud Eesti- ja Liivimaale enamasti Saksamaalt või Rootsist,
tulles tihti peale Rootsi kuninga või Vene keisrikoja kutsel sõjaväeteenistusse või tsiviil-
ametisse. Neid ühendas mitte niivõrd rahvus, kui klassikuuluvus. Lühidalt võiks öelda, et
oli omaaegsetest (Taani) vasallidest kujunenud pärusaadel, Rootsi kuningale või Vene tsaarile
osutatud teenete eest aadlitiitli saanud teenistusaadel, tööotsinguil sisse rännanud või
ametisse kutsutud literaadid (rektorid, koolijuhid, professorid, kirikuõpetajad, koduõpetajad)
ja äritegevusega seoses saabunud ettevõtjad, kes võisid, kuid ei pruukinud olla aadlikud,
kuigi nemadki võisid saada teenete eest aadeldatud. Eesti keeles juurdunud nimetust
„baltisakslased“ (*Baltendeutsche*) Baltimaades elanud sakslased ise ei kasutanud, oldi sakslased.
Alles 19. sajandi teisel poolel hakati kolme Balti kubermangu sakslaste koondnimetusena
kasutama mõistet „baltlased“ (*Balten*), seejärel ka saksa baltlased (*deutsche Balten*,
Deutschbalten), eristamaks end kohalikust „maarahvast“. Nimetus *Baltendeutsche* tekkis
natsionaalsotsialistlikul Saksamaal. Selle mõtteseose vältimiseks võeti pärast Teist maa-
ilmasõda taas omanimetusena kasutusele *Deutschbalten*. – Kõik märkused siin ja edaspidi on
tõlkija märkused, kui ei ole viidatud teisiti.

Eggers, Bätge, Brasch, Greiffenhagen, Dellingshausen, Koch ja teised kohtas ühtviisi nii Tallinnas kui ka Saksamaal.

Dehioide suguvõsa esiisa oli tulnud Tallinnasse 18. sajandi alguses samuti Põhja-Saksamaalt. Temast sai mitte ainult Dehioide suguseltsi Tallinna harule alusepanija, vaid ta läks ka Saksa-Vene suhete ajalukku niinimetatud Gottorpi gloobuse saatjana gloobuse transportimisel Schleswigist Peterburi ning selle hilisema hooldajana ehk „gloobusemeistrina“.

DEHIODE SUGUVÕSA PÄRITOLU. GOTTORPI GLOOBUS

Kui Vene tsaar Peeter I ilmus 1713. aastal pärast Tönningi kindluse vallutamist Schleswigis kohtumisele oma liitlase, Taani kuninga Frederik IV-ga, näitas kuningas talle lossipargis juba toona kuulsat Gottorpi gloobust. See suur maa- ja taevagloobus oli valminud tänu Holstein-Gottorpi hertsogi Friedrich III mitmekülgetele huvidele, mis olid saanud ärgitust hertsogi õuematemaatiku ja raamatukoguhoidja Adam Oleariuse (1599–1671) mitu aastat kestnud avastusreisist Pärsiasse. Imeasja ehitas Hollandist Limburgist pärit „mehaanikameister“ Andreas Bosch, kes valmistas gloobuse Oleariuse juhtimisel ning paljude abiliste toel aastail 1650–1654.

Schleswig-Holsteini liidumaa muuseumi väljaandes aastast 1962 on ära toodud toonastele allikatele tuginev gloobuse kirjeldus:

„Valmis kahekordse seinaga metallist hiigelkera. Selle sise-pind kujutas tähistaevast – see oli niisiis planetaarium –, välispind aga maakera. Geograafiline pilt oli kantud emailvärvidega välisküljele, sisepinnal olid helkivate punktidenäha kinnistähed ja planeedid. Läbi nelinurkse avause sai astuda kera sisse. Sisemus oli piisavalt avar, et kümme inimest võiksid korraga istuda ümber telje paigutatud pingil. Nii sai vaadelda universumi pöörlemas ümber

Gottorpi gloobus 1947. aastal Lübeckis

enda ja ümber Päikese, mida kujutas kristall. Liikumise tagas jooksva vee abil töötav mehhanism, kuid liikumist võis ka ise väikese sõrmega tekitada (nn Archimedese kruvi). Ööpäev vahetus täpselt kahekümne nelja tunniga. Vaskplekist valmistatud gloobuse läbimõõt oli 3,5 meetrit ja kaal 3250 kilogrammi.

Suurte mõõtmete tõttu paigutati gloobus Gottorpi pargis eraldi hoonesse (nn *Neuwerk*). Ehitis, kus hiigelkera peavarju leidis, oli rajatud – üllataval kombel – Pärsia arhitektuuri eeskujul. Esimest korda järgis Euroopa aiamaja Aasia stiili, olles eelkäijaks kõikidele 17. sajandi lõpu ning eriti just 18. sajandi Hiina ja Jaapani stiilis aiamajakestele. Selle stiili jälgendamine ei olnud lihtsalt tuju, vaid väljendas tegelikult teadmisi, mille gloobuse looja ja õukonna õpetlane Olearius oli kaasa toonud oma Pärsia-reisilt – oluliselt ekspeditsioonilt, mille Friedrich III oli 1654. aastal saatnud šahh Safi õukonda Isfahani lootuses, et Pärsia siidi teekond Euroopasse võiks kulgeda läbi Venemaa, Läänemere ja väikese Holstein-Gottorpi hertsogiriigi.“

Vanade kroonikate väitel oli Gottorpi gloobus 17. sajandi teisel poolel Schleswigis vaatamisväärsus, mis meelitas kohale külastajaid lähedalt ja kaugelt. Adam Olearius kirjutab, et isegi suur Brandenburg-Preisimaa kuurvürst käis 1659. aastal oma saatjaskonnaga seda kunsteid vaatamas ja paistis, et see jättis talle sügava mulje.

Ilmselt avaldas gloobus muljet ka tsaar Peeter I-le, kui Taani kuningas seda talle 1713. aastal taanlaste vallutatud lossipargis näitas. Gloobuse tegelik omanik, Friedrich III veel alaealine poeg, Holstein-Gottorpi hertsog Carl Friedrich ja tema eestkostja, Lübecki vürstpiiskop Christian August ei viibinud kohal, kuna olid taanlaste pealetungi kartuses residentsi maha jätnud. Nii suutis tsaar Peeter suurema vaevata veenda Taani kuningat gloobust talle „kinkima“ ja lubama tal selle Venemaale vedada.

Tsaari käsul alustati otsekohe gloobuse toimetamist tsaaririigi uude, Neeva suudmesse rajatud pealinna Peterburi. Sellest kirjutab kroonik Ulrich Petersen nii: „Tsaari mõtted tehti varsti peale nende esmast sõnastamist teoks ja *anno* 1713 lõhuti maha Friedrichsburgi (gloobusemaja) välissein, kuna olemasolev uks oli liiga väike; gloobus tiriti välja ja lohistati selleks puhuks valmistatud alusel Gottorpi tammini ning viidi sama aasta septembris laevale. Sellistel saatuslikel asjaoludel jättis ilus gloobus tol kireval ajal oma sünni- ja kodupaigaga ülepeakaela hüvasti ning reisis mööda Läänemerd Venemaale, et luua seal uut taevast ja maad.“

Nagu Schleswig-Lollfussi kütigildi vana protokolliraamatu sissekandest selgub, juhtis transporti tislmeister Christoffer Dehio. Protokolliraamatus on kirjas: „1713. Christoffer Dehio murdis gloobuse selle majast välja ja viis Peterburi.“

Gloobus jõudis Eckernfördest laevaga Tallinnasse, mille tsaar Peeter oli 1710. aastal koos Eesti- ja Liivimaaga rootslastelt ära võtnud, ning sealt edasi reega Peterburi. Transport olevat kestnud kolm aastat. Christoffer Dehio, kes kirjutas oma nime toona veel de Hio, jäi mõneks aastaks Peterburi ning juhtis „gloobusemeistrina“ tööde järelevalvet kuni aastani 1725, mil gloobus anti üle Venemaa Teaduste Akadeemiale ja seati üles Kunstkamas Peeter Suure harulduste kogus. Tõenäoliselt tegi Christoffer Dehio neil aastatel Peterburist Tallinna veel mitu reisi ning koliski viimaks lõplikult sinna. Juba 1718. aastal mainitakse teda Niguliste kirikuraamatus Karja tänava möldrina ja Toomgildi liikmete nimekirjas seisab: „Christoffer Dehio sai kodanikuks 6.10.1726.“ Umbes samal ajal sai ta loa ehitada Tõnismäele veski,³ mis seisis seal aastani 1879. Ta oli olnud juba Schleswigis veskite ja lüüside ehitaja ning jäi oma ametile truuks ka uuel kodumaal. Christoffer Dehio suri 1728. aastal ja maeti toomkirikusse.

Dehio saatel Schleswigist Peterburi jõudnud gloobuse kirev ajalugu aga jätkus. 1747. aastal süttis tulekahju, mille tagajärjel jäid alles üksnes gloobuse metallosad ning sisenemiseks mõeldud uks koos Holstein-Gottorpi hertsogite vappidega. Keisrinna Jelizaveta Petrovna lasi aastail 1748–1752 gloobuse taastada. Taastamistöö kujunes nii ulatuslikuks, et kaasaegsed rääkisid juba täiesti uuest gloobusest. Varsti pärast 1900. aastat viidi gloobus Peterburist umbes kolmekümne kilomeetri kaugusel lõunas asuvasse Tsarskoje Selo lossiparki ning pandi üles ühes sealse paviljonis. Kui Saksa väed 1941. aastal Tsarskoje Selo vallutasid, avastas gloobuse üks noor kunstiteadlane Kielist ja lasi selle Lübeckisse viia. Seal oli see pärast sõda mõnda aega gaasivabrikusse vaatamiseks välja pandud. Et gloobus Nõukogude Liitu tagasi viia, saatsid inglased selle 1947. aasta juunis laevaga Hamburgi kaudu Valge mere äärde Murmanskisse, kust see juba sama aasta augustis Leningradi (varasema nimega Peterburi) jõudis. Gottorpi gloobuse teine reis Venemaale võttis märgatavalt vähem aega kui esimene. Praegu asub gloobus jälle oma vanas kohas kunagise Kunstkamera, nüüdse Peeter Suure nimelise Antropoloogia- ja Etnograafiamuuseumi tornis Neeva ääres, kus käesoleva raamatu autor seda 1965. aasta septembris Leningradis käies ka näha sai.

Kuidas on tekkinud mitte sugugi saksapäraselt kõlav perekonnanimi Dehio ja kust on pärit Schleswigist Peterburi ja Tallinnasse rännanud Christoffer Dehio esivanemad, pole suguvõsauurimine suutnud kindlaks teha. Väidetavalt sündis Christoffer 1669. aastal Hollandis, teised allikad viitavad aga perekonna pärinemisele Luksemburgist, kust Kolmekümneaastasele sõjale järgnenud rahvasterände ajal oli Hollandisse minek üpris tavaline. 16. ja veel ka 17. sajandil

³ Christoffer de Hio (1669–1728) sai 1725. aastal loa ehitada Tõnismäele veski, mis 1879. aastal Lasnamäele üle viidi ja seal püsti pandi. Tõnismäel aga rajati veski asemele veetorn. Dehiode käes oli veski aastani 1743, mil Johann Erhard Dehio (1706–1780) 1728. aastal isalt üle võetud veski maha müüs ja ühte Liivimaa mõisa elama suundus. – Acht Generationen der Familie Dehio, koostanud Erhard Dehio. Lübeck, 1926.

Kullassepp Johann Gottfried Dehio
valmistatud suhkrutoos. Hõbe,
18. sajandi II pool.
Eesti Ajaloomuuseum

toimus suur hollandlaste sisseränne Schleswig-Holsteini, kus nad Põhjamere äärde tammi ehitasid. Seega pole võimatu, et Dehio suguvõsa eelkäija tuli Saksamaale koos hollandlastega, kusjuures enne seda oldi Luksemburgist Hollandisse siirdunud. Raskused, millega tiserisell ja hilisem „gloobusemeister“ Schleswigis enne meistrina tsunfti vastuvõtmist kokku puutus, viitavad sellele, et Dehio ei olnud kohalik ehk siis Schleswigis sündinud.

Tallinnas pühendusid Christoffer Dehio järeltulijad kullassepa- ja hõbesepaametile. Nende valmistatud tööd omandasid Eestimaal peagi hea kuulsuse, pere jõudis jõukale järjele ja saavutas lugupidamise.

Kullasseppadel oli Tallinna käsitöölise seas juba ammust aega oluline koht ning linnakodanike hulgas seisis nad kõrgemal positsioonil. Keskaegsete tavade kohaselt oli kullassepakunst tsunftikorraldusega reguleeritud ja tsunfti vastuvõtmine sõltus kindlastest eeldustest. Vanima säilinud skraa põhjal on võimalik tõendada kullassepa-

ameti olemasolu Tallinnas kõige varem 1393. aastal. Püsinud on see amet kuussada aastat ning püsib siiani. Tsunft eesotsas oldermanni ja tema kaasistujate-asetäitjatega koosnes meistritest, sellidest ja õpipoistest. 18. sajandil oli Tallinnas nimeliselt teada 55 ja 19. sajandil 40 kullasseppa.

1740. aastal Tallinnas sündinud Johann Gottfried Dehio,⁴ Christofferi üks lapselastest, õppis kullassepakunsti rännuaastatel Saksamaal ning asus 1765. aastal kullassepa ja hõbesepana Tallinnas Toompeale elama. Abielu kaudu kullasseppmeister Christian Möringi tütreaga tekkis tal lähem side kullasseppade tsunftiga. Säilinud on kullassepp Dehio valmistatud ilusad hõbedast tervituskarikad ja muud tööd.

Eelnimetatu poeg Gottfried Erhard Dehio, sündinud 1782. aastal, jäi isa ametile truuks ja tegutses Tallinnas kullassepa-hõbesepana aastail 1810–1857. 1811. aastal liitus ta Kanuti gildiga ja sai 1823. aastal selle vanemaks. Temaltki on säilinud

⁴ Dehiodeest kui Tallinna tuntud kullassepadünastiast on kirjutanud kunstiteadlane Anu Mänd raamatus „101 Eesti kullassepateost“. Varrak, 2018.

väärtuslikke töid, mis on enamasti tallinlaste eravalduses. Ka tema teisest pojast Constantin Christian Dehiost (1815–1886) sai kullasseppmeister ja juveliir, küll suguvõsa viimane sel alal.

Gottfried Erhardi kolmas poeg Julius Woldemar Dehio sündis 1817. aastal ning õppis Tartus meditsiini. Temast kui Erhard Dehio isast oli eespool juba juttu.

TARTU ÜLIKOOL JA BALTLASKOND

Tartu ülikool oli juba toona au sees ja seda mitte ainult Balti provintsidest, mille kõige esinduslikum õppeasutus see oli, vaid ka teistes saksa keelsetes maades. Sellest ülikoolist on tulnud arvukalt märkimisväärsed õpetlasi, kes saavutasid kuulsuse nii Baltimaade kui ka Venemaa ja Saksamaa teadusmaailmas.

17. sajandil Rootsi võimu ajal rajatud ülikooli tegevus vahepeal seiskus, 1802. aastal tsaar Aleksander I ajal avati see taas. Tartu ülikool oli Moskva ülikooli järel teine kõrgkool Venemaal ning tegutses juba mõned aastad enne, kui rajati Preisi ülikoolid Berliinis, Breslaus (Wrocław) ja Bonnis. Oma tõelise õitsenguni jõudis ülikool 19. sajandi keskel. Toonased teaduskonnad – teoloogia-, arsti-, füüsika-matemaatika-, ajaloo-filoloogia- ja õigusteaduskond – võimaldasid üliõpilastel omandada mitmekülgse hariduse, mis kattis kõik selle maa vajadused. Esimestel aastakümnetel õppisid Tartus valdavalt baltisakslased, kuid 19. sajandi teisel poolel oli juba ka palju eestlastest ja lätlastest tudengeid ning lõpuks aina enam venelasi impeeriumi sisekubermangudest.

1880. aastatel, pärast seda, kui 1881. aastal oli troonile asunud keiser Aleksander III, kasvas Balti kubermangudes rakendatud venestamispoliitika käigus ka surve Tartule. 1893. aastal nimetati ülikool ümber Keiserlikuks Jurjevi Ülikooliks ning õppekeelena viidi sisse vene keel. Üha keerulisemaks muutuvatest oludest hoolimata jäid sakslastest professorid ja üliõpilased edasi ülikooli ning eriti just kaasmaalaskonna põhimõttel moodustatud saksa üliõpilaskorporatsioonides Estonia, Livonia, Curonia ja Fraternitas Rigensis hoiti au sees saksa kombestikku ja ideaale. Baltisaksa korporatsioonid olid muuseas eeskujuks eestlastele ja lätlastele, kes arendasid ka oma üliõpilaselu sarnastes vormides.

Baltisakslaste elus oli Tartu ülikoolil otsustav roll. Sealt tulid kolme provintsi jaoks vajalikud juristid, õpetajad, arstid ja kirikuõpetajad, keda kõiki tavatseti Baltimaades nimetada literaatideks – see oli kõikide akadeemiliste erialade ühisnimetaja. Literaadid ei tulnud ainult linnakodanike paremast seltskonnast, vaid ka maa-aadli hulgast. Tartu ülikool ning eelkõige selle saksa korporatsioonid toimisid omamoodi sotsiaalse sulatuskatlana, kuna aadlike ja kodanlaste vahel ei tehtud neis vahet ning oluliseks peeti üksnes iseloomu ja ausameelsust. Korporatsioonis ühiselt veedetud tudengiaastad panid tavaliselt aluse eluaegsetele